

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“

ГАЛИНА СТОЯНОВА КРЪСТЕВА

Преводни трансформации при глаголните категории в българския и
полския език (причастия и деепричастия)

Галина Кръстева е завършила полска филология (полонистика), беше отлична студентка и не съм се съмнявала, че ще завърши докторската си дисертация, срокът на която изтечена 01.02. 2015г. Дисертацията беше обсъдена и одобрена за защита на заседание на Катедрата по славянско езикознание в СУ „Св. Климент Охридски“ на 12.02.2019 г. По време на докторантурата е положила всички изпити и е участвала с доклади в конференции на докторантите по социални и хуманитарни специалности в СУ. В сборници от тези конференции са публикувани три нейни статии по тематика на дисертацията, а една статия е под печат в сб. „Наследството на лингвистиката в българската литературна теория“, 2014 г. За съжаление отпечатъци от тези публикации не са представени в материалите по защитата.

Изборът на темата, както и целите и задачите на дисертационния труд, се обосновават в уводната част. Обектът на изследване – преводните трансформации на причастия и деепричастия и на конструкции с тях в текстове на българската и полската художествена литература – предопределя първенство на лингвистичния подход към теорията на превода. В анализа и систематизирането на преводните съответствия се коментират подобията и различията между двата езика, което е задача *par excellence* на съпоставителните изследвания, но оценката на превода и на

преводаческите избори се прави от литературоведски аспект, в зависимост от специфичното за дадената култура възприятие на света и от артистичните и стилистичните качества на текстовете. Всеки подход – лингвистичен или литературен – има право на съществуване, а в славистичните школи за превода те често са обединявани, особено в епохата на когнитивната семантика, която описва и сравнява изразните средства на семантичните категории в различните езикови картини на света и се явява като мост за пренасянето на текста и на неговата стилистика от една култура в друга.

Г. Кръстева се справя с изискванията на този смесен подход, а в проблема за употребите на неличните глаголни форми (НФ) в български и полски художествени текстове добавя интересни наблюдения за особеностите във функционирането на тези граматични средства в двата езика. Според авторката в избора на българския текст („Старопланински легенди“ на Й. Йовков), който е от 1927 г. и на полския („Дом дневен, дом нощен“ на О. Токарчук), който е от началото на следващия век, има „известна противопоставеност“. Разбирам причините за този избор, но смятам, че не е сполучлива основа за лингвистичната съпоставка на НФ с оглед на техните иновации в съвременните езици. В полското езикознание през 70-те години се отчита честа употреба на причастията и деепричастията и тяхната стилистична неутралност. През същия период в български те се превръщат в характерна особеност на книжовния език и на публицистичния стил, като се засилва тенденцията за навлизането им в художествените текстове. В частични изследвания като това на Н. Влъчкова от 1988 г. за употребата на деепричастията в българската и полската художествена литература се откриват стилистични предпочитания на преводачите, например без нито едно българско съответствие на полските деепричастия. В по-късни текстове от 90-те години се регистрират повече съответствия, но общо взето фреквенцията на деепричастията в полския се оказва десет пъти по-висока.

В ексцерпирания от Г. Кръстева материал основно място заемат миналите страдателни причастия (МСП), а форми като сегашните деятелни причастия (СДП) в български и предварителното деепричастие в полски, представени с по няколко примера, не могат да участват в анализите нито на преводните

еквиваленти, нито на преводните трансформации. Същото се отнася и за предикативните форми на *-no*, *-to* в полския текст, които са слабо застъпени, а отсъствието им в български не се дължи на структурни причини. Съгласно възприетия подход авторката съпоставя синтактичните функции на НФ в текстовете на двата езика. Смятам, че тя се е справила с основната езиковедска литература по проблема и обосновава своето или чуждото мнение, към което се придържа. В прегледа на литературата се акцентира върху хибридността на НФ и върху процесите на адективизация и адвербиализация, протекли в различна степен в българската и полската езикова система. Различията, които НФ показват в инвентара от изразни средства на семантичната структура на изречението и на неговата актуализация, се илюстрират чрез преводните трансформации – морфологични (най-много), синтактични, лексикални и комбинирани лексикално-граматични, като последните са обособени в отделен вид от авторката. Преводните трансформации се разглеждат като междуезикови преобразувания, чрез които едно от изразните средства на семантичната или на актуализиращата категория се предава с друго формално средство. Класификацията им следва модела на И. Ликоманова, но задължителните и факултативните преобразувания са богато илюстрирани и коментирани с примери от двата текста. Разбираемо акцентът е върху лексикалните трансформации и върху тяхната различна степен на еквивалентност, дължаща се не само на речниковото значение на причастията, но и на различия в конотациите (жалко, че те почти не се споменават), на грешки в преводаческия избор на синоним и на промени в асоциативната плоскост на текстовете. В коментарите на тези трансформации Г. Кръстева се ръководи от особеностите, свързани с пренасянето на текста и на неговата стилистика от една култура в друга. С конкретни примери се съпоставя добавянето или редуцирането на смисли, заместването, разместването и импликацията на семи в лексикалните трансформации, което оправдава или подлага на критика избора на преводача. Качеството на трансформацията зависи от това каква част от граматичното и лексикалното значение на причастията се предава от оригиналния в преводния текст. По-тясно и всеобщо прието е разбирането за граматичните трансформации, при тях преводачът няма

голям избор, което не означава, че бъдат по-слаб интерес. И в двата езика НФ участват в относителната темпорална актуализация на изречението, но в различна степен си сътрудничат с формите на вида и времето, изразявайки значения за продължителност или завършеност на състоянието и за резултативност на действието. Точно тази информация най-често липсва и например за полските форми на *-no*, *-to*, които са средство за абсолютна темпорална актуализация в минало време, не се посочват в българските съответствия значения като `резултативност в момента на говоренето` и `изключване на говорещия` в блокираната позиция на агенса.

Във втората глава, описваща преводните съответствия на полските НФ, най-голям е броят на МСП (около 1000 употреби) и на превода им с абсолютни съответствия, т.е. с български МСП. Добре би било в коментарите за синтактичните функции на съгласуваното и обособеното определение, на сказуемното определение и на пасивните конструкции да има повече съпоставки. Обособяването, например, е характерна особеност на българския език, а полското съгласувано определение сменя словоредната си позиция. В приложението, което съдържа целия ексцерпиран материал, тази синтактична информация може да се провери, но коментар в текста на дисертацията липсва. Явно, че причините за преобладаването на т.нар. абсолютни преводни еквиваленти са в генетичната общност на славянските причастни форми, но във функционирането на МСП на *-n-*, *-m-* в двата езика има съществени различия и те биха се открили, ако се разграничи приписването на признак в рамките на именната фраза и на признак чрез полупредикация, защото това са признаци от различен семантичен ранг.

В граматичните трансформации често се появяват значителни различия в словоредата на полупредикативната конструкция, срв.: *drzewa potężnymi nogami wrosnięte w ziemię* – *дървета враснали с мощните си нозе в земята*. В именните фрази с адективно причастие също има словоредни различия, в полския промяната на словоредната позиция обуславя наличието на постоянен или случаен признак, изразяван с прилагателно или причастие.

Силен интерес будят коментарите на авторката на примери, в които МСП са преведени с перифрази. В тях се открива лексикално преобразуване на изходното МСП, като се добавят смисли, например чрез предложна конструкция или чрез наречие, срв.: *skulony* – *свит на кълбо*; *wurleęgnowane ręce* – *грижливо гледани ръце*.

Поради ниската фреквенция на СДП само с три употреби в текста на „Старопланински легенди“, то би трябвало да се изключи от съпоставката, но в полския текст то е второто по фреквентност причастие с около 170 примера. Интересното е, че в българския превод на този съвременен полски текст броят на СДП значително нараства, като се наблюдават в 90 % преводни еквиваленти. Тези различия във фреквенцията и в нарастването ѝ през последните години в български са показателни за стилистичната стойност на СДП в двата езика. На тази основа са обясненията за морфологичните трансформации, в които СДП се явява еквивалент на полското МДП: *łapy zakończone pazurami* – *лапи, завършващи с нокти*.

Ексцерпирането на около 70 примера на елово минало деятелно причастие (МДП), което не е част от полската причастна система, се обосновава исторически, което води до смесване на критериите, прилагани при сравняването на НФ в двата езика. В няколко трансформации в български се появява МСП или СДП, но те се дължат на адекватизацията на причастието или на запазването на видовата семантика на изходния глагол.

В третата глава (превод на българските НФ на полски) също най-голям е броят на МСП, но те са значително по-малко в сравнение с полския текст. Почти две трети от тези примери имат абсолютен еквивалент, а трансформациите предоставят разнороден избор от варианти за преводно съответствие: елови форми, едновременни деепричастия, прилагателни имена, съществителни, лични глаголни форми и предикативи на *-no*, *-to*. Този богат избор се коментира от семантична гледна точка (срв. с. 156), а именно че морфологичните преобразувания и лексикалната подмяна запазват съответната семантика на причастието от оригиналния текст. Високата фреквенция на МСП в полския текст се дължи на разширяването на неговите

синтактични употреби и на функционалното му сближаване с прилагателните имена и с личните глаголни форми. В някои теоретични разработки на полски езиковеди двете най-фреквентни причастия – МСП и СДП – се включват във функционалния клас на прилагателните имена. В рамките на именната фраза се снемат диатезните различия и става възможно заместването на едно адективно причастие с друго (срв. примери като *провлечена мелодия – przeciągły głos*). Българските МСП имат по-малко ограничения за образуване, но силните процеси на граматикализация на конструкциите, в които участват, водят до ограничаване на фреквенцията в текста.

За МСП, образувани от непреходни глаголи, е добавен допълнителен коментар, включващ глаголи *reflexiva tantum* и една лексикална група глаголи, конотиращи название на част от тялото. Материалът се оказва изненадващо богат – около 150 примера, като повечето от тях имат преводни съответствия, срв.: *изплашени коне – roztańczone konie ; седяха намръщени – siedzieli zmarszczeni*. Интересното е, че този рефлексивен модел се оказва продуктивен в полския за образуването на т.нар. привидни МСП на *-n*, за които няма базови глаголи, обикновено заемки от свършен вид, срв. *zahasłowany komputer, sfiszkowany materiał, zinstytucjonalizowany terror*.

На второ място по честота на употреба в българския текст е еловото причастие с 96 примера от свършени глаголи, които са преведени със СДП, но по-често с лични глаголни форми за минало време, срв. *побелелия Балкан – bielejący Bałkan ; приближи се изтръпнал, пребледнял – stary dygotał, zbladł; в настъпилата тишина – w ciszy, która nagle zapadła*. По-красноречиви са трансформациите с полско деепричастие и с подчинено изречение, в които трябва да се предаде таксисното значение `предходност`, а за изразяването му в полския е задължителен свършеният вид на личната или неличната форма на глагола.

В оценката на преводните трансформации с перифрази преобладава семантичният аспект, срв. *остана с наведена глава – znieruchomiła na skale, zawiesiła głowę ; изглеждаш съсредоточен – na jego twarzy malowała się*

skupienie. В избора си преводачът се е ръководил от запазването на идентични смисли и конотации в лексикалното, но и в граматичното значение на причастието, срв. *като отчаян вик – jak krzyk przerażenia* ; *катонакичена с него – przystroiwszy włosy*.

Резултатите от анализа и изводите поставят на първо място пълната еквивалентност на причастието в двата езика. Мисля, че трябва да се направи уговорка, че това са само формални еквиваленти, т.е. причастието от оригиналния текст се предава със същата форма в преведения текст, но това не може да са абсолютни еквиваленти. Еднаквите по форма причастието, например страдателното или еловото, се намират в различни релации с други форми в своите езикови системи и поемат различни иновативни функции.

За най-фреквентните МСП могат да се обобщят в заключението повече подобия и различия. Богатият материал дава основание за възможни или изключващи се граматични трансформации в двата езика.

Изводите за преводните трансформации проследяват запазването на семантичната и на актуализиращата функция на причастието и съответно употребите им в именни групи и в полупредикативни конструкции. Най-често основание за граматичните трансформации е адективизацията на причастието, по-слабо се отбелязва адвербиализацията. За съжаление броят на ексцерпирани деепричастия е твърде малък и изводите за техните преводни еквиваленти са условни.

В описанието и оценката на лексикалните трансформации Г. Кръстева проявява компетентност и прави оригинални обобщения, дължащи се на отличното познаване на двата езика и на преведените литературни текстове.

Авторефератът отразява вярно, но доста лаконично съдържанието на дисертацията. Специално отбелязвам наичието на *Приложение към дисертацията*, което съдържа целия ексцерпиран материал и това богатство, което свидетелства за вложения труд и за добросъвестното отношение на авторката, може да бъде използвано за допълнителни

изследвания върху двата художествени текстове. Примерите са извлечени изчерпателно, подредени са и систематизирани в зависимост от особеностите на българската и полската причастна система.

Дисертационният труд на Г. Кръстева несъмнено има качествата на съпоставително изследване на граматични средства, каквито са причастията и деепричастията, но преди всичко представлява принос в теорията и практиката на славяно-славянския превод. Това ми дава право да гласувам положително за присъждането на научната и образователна степен „доктор“ на Галина Стоянова Кръстева за дисертацията „Преводни трансформации при глаголните категории в българския и полския език (причастия и деепричастия).

Проф. д.ф.н. Иванка Гугуланова

18.04.2019 г.

София